

At det virkelig skulle forholde sig sådan, tror jeg er højst tvivlsomt, da der ved en sådan gennemsnitsberegning hverken er taget højde for, at ugedagsmændenes hoveri sandsynligvis har været noget større end de øvriges, eller for at der indenfor den nævnte afstand fra klosteret kan have været en del helt eller delvis hoverifri bønder.

Ægter udført af hovbønder nævnes kun i udspisningsregistrene fra 1500-tallet; det betyder næppe, at der ikke påhvilede bønderne adskillige ægter også i 1600-tallet (måske flere), men de er blot blevet udført uden udspisning. Det regnes for sandsynligt, at hoveriet til Ringsted Kloster blev større efter 1620, da lensmanden ved denne tid fik avlingen fri, og derfor har kunnet se sin fordel i en forøgelse af hovedgårdsdriften. Til støtte for dette anføres i tillæg II s. lxxii nogle oplysninger fra tingbøger 1640 og 42, der peger i samme retning.

Hvad Rise Hansen i denne bog fremlægger om *hoveriforhold i almindelighed* på Ringsted Kloster i denne periode er værdifuldt, og kan sikkert på en række punkter i lige så høj grad gælde for andet krongods. Derimod er oplysningerne om hoveriets størrelse og udvikling af så usikker karakter, at de kun kan godtages med meget store forbehold. Desværre er det vel sandsynligt, at udspisningsregistre fra andre len i det store og hele vil være behæftet med samme fejl og mangler, som registrene fra Ringsted Kloster, således at man næppe gennem lignende undersøgelser i andre egne vil kunne forvente en belysning af de dunkle punkter i materialet fra Ringsted Kloster

Margit Mogensen

Engelsk landbrug

THE AGRARIAN HISTORY OF ENGLAND AND WALES. *General Editor H. P. R. Finberg. Volume IV. 1500-1640. Edited by Joan Thirsk. Cambridge University Press. 1967. XL + 919 s. + 20 s. med fotografier. £ 7 in UK. \$ 25.00 in USA.*

I 1953 stiftedes The British Agricultural History Society, der straks s. å. lagde ud med sit eget tidsskrift under redaktion af H. P. R. Finberg. I 1956 var inden for en kreds af dette selskabs medlemmer planen modnet om en landbrugshistorie, der skulle belyse udviklingen i England og Wales. En rådgivende komité nedsattes s. å. med den velkendte, nu afdøde historiker R. H. Tawney som formand, men med Finberg, fhv. professor i lokalhistorie ved universitetet i Leicester, som ledende kraft. Målet var en *fuldstændig social og økonomisk* historie skildrende det *landlige* (rural) England og Wales, fra et systematisk agerbrug indførtes i Stenalderen og til ind i vort århundrede. Mindst 7 bind ville denne skildring lægge beslag på, og den skulle udfyldes ved forarbejder gennem mange år. Man forudså et meget stort forskerarbejde med nyundersøgelser, hvis det nye værk skulle blive mere end en syntese af det, man allerede vidste, og hvorunder så megen uvidenhed skjulte sig. De enkelte bind skulle ikke nød-

vendigvis være ensartet opbygget, og de skulle have hver sin redaktør (editor). Der skulle heller ikke begyndes med 1. bind; men med 4. bind, behandlende 1500-årene og en del af det følgende århundrede. Det blev da også dette bind, der udsendtes først – i 1967.

Den nye kreds bøjer sig ærbødigt for de store klassiske værker om det engelske landsamfund i dets forskellige aspekter (Rogers', Seebohms, Vinogradoffs, Tawneys, Grays etc.), der stort set alle er fra tiden før 1. Verdenskrig. Den vender sig mod de generalisationer, der gennem lærebøger er fastslået om f. eks. gennemsnitslandbruget og den typiske landsby. Det, der lå bag de nye folk, der aldersmæssigt efterhånden ikke var så grønne, var den voksende interesse for lokalhistorie, de mange nye engelske lokalarkiver og et mylder af afhandlinger og monografier vedrørende et afgrænset område, der i så høj grad kendetegner forskningen efter 2. Verdenskrig. At få denne nyfremdragne viden, suppleret ved studier på punkter, hvor det er særligt påkrævet, samlet til en sammenhængende skildring, måtte blive den nye agrariske histories mål.

Nu er England med Wales et langt større område end Danmark, også selv om de tabte østdanske provinser og Slesvig tages med; mængden af engelsk arkivalisk materiale fra 1500-årene mere omfattende. Det er da med erkendelse af opgavens størrelse med mere end almindelig interesse, man fordyber sig i dette kolossale bind. For kolossalt er det smukt, omend noget monotont trykte bind. Selv når man ser bort fra register, bibliografi og et statistisk tillæg, der belyser prisudviklingen for landbrugsvarer og do. lønninger 1450–1649, alt yderst nyttigt, bliver der dog over 800 sider tilbage af egentligt læsestof. Fremstillingen er ganske vist oftest levende; der er ingen germansk filosofi, som tvinger læseren ind i mer eller mindre kunstige terminologier; men der er et væld af detaljer, oftest interessante og fængslende; de giver blot ikke sjældent fremstillingen et flimrende præg, der gør det vanskeligt at finde de hovedlinjer, man trods al uvilje mod generalisationer dog må have. Bindets omfang er utvivlsomt så vældigt, at mange ikke vil kunne kapere det, og nogen egentlig opslagsbog er det tilmed ikke, selv om de enkelte afsnit i og for sig er vel disponeret.

Bindet har mrs. Joan Thirsk, lærer i økonomisk historie ved Oxford Universitet, som »editor«, hvilket måske her snarere bør gengives som udgiver end som redaktør; fruén har selv skrevet store og vigtige afsnit, således det indledende, på mange måder banebrydende, om Englands forskellige egne opdelt efter landbrugsudnyttelse (farming regions kaldes de), om agerbrugsteknik i vid forstand (herunder kornsorter o. m. a.), om enclosure (indhegning med adskillelse fra fællesjord) og om sammenlægning af landbrugsjord (engrossing). De øvrige afsnit er skrevet af historikere, hvis navne er mindre kendte her i landet. Det er kapitler om jordens ejere (krone, adel og bønder, kirke), om landarbejdere, om afsætningen af landbrugsvarerne, om disses priser og landbrugernes indtægter og udgifter. Til slut kommer dumpende fremstillingen om de forskellige jordbrugeres boliger, fra lordens til landarbejderens.

Det er givet, at der må være fejl og ufuldkommenheder her og der. Selv om medarbejderne har foretaget studier i arkivmasserne for at rydde op, stand-

ser forskningen ikke op med fremlæggelsen af resultaterne i bindet her. Det forudses, at grænserne for de ovenomtalte farming regions må revideres i lyset af mere detaljerede lokale undersøgelser, og det påpeges, at f. eks. grænserne for de kgl. skove ikke har kunnet fastlægges med sikkerhed; det kan altsammen ikke undre.

Man betages, i første omgang endda stærkt, af arbejdet, af dets omfang og detailrigdom; men nogen irritation indfinder sig efterhånden, så man spørger, om fremstillingen dog ikke kunne have været gjort noget lettere tilgængelig, mere overskuelig. Det er næppe nogen god idé at begynde et sådant værk med 4. bind, tiden 1500–1640; for det bliver jo nødvendigt at gribe tilbage i tiden forud og antyde linjer, der lettere og formentlig bedre kunne have været belyst ved en henvisning til fremstillingen i de foregående bind. For en dansk læser er det også besværligt med de særlige afsnit om Wales med særlige forfattere; tilmed oplyses det (s. 357), at fysisk set er der meget få elementer i den walisiske bosættelse, som ikke findes i de britiske højlandsegne, ligesom grænsen mellem England og Wales ikke ubetinget danner skel, hvis man vil udsondre de specielt walisiske træk i jordbesiddelsen; iøvrigt må det tilføjes, at de walisiske afsnit ofte er mere overskuelige end de engelske.

Forskeren kan vel også glæde sig over den vidt drevne bevisførelse for fremstillingen, der ligger i mængden af kildehenvisninger, ofte endog til utrykt materiale, der findes i fodnoter på næsten hver side; men måske havde det været mere rimeligt i højere grad at anbringe diskussioner her; det kunne nu og da have lettet tekstens overskuelighed.

Det kan vel også spørges, om en indgående skildring (o. 125 s.) af afsætningsforholdene for landbrugsprodukter er en naturlig del af en agrarhistorie; for udgiverne, der vil skrive »landets« historie, har der næppe været tvivl; andre kunne vel mene, at man her er ovre i handelshistorien. Det er for resten blevet et godt afsnit, men spækket med detaljer; her er der oplysninger om hver by, hvor der ugentligt holdtes markeder; deres beliggenhed vises på kort med vedføjede oplysninger; og de store markeder (fairs), der holdtes en gang eller to om året og ofte uden for de byer, der havde ugentlig torvedag, behandles. Handelen mand og mand imellem bliver heller ikke glemt; i 1600-årene bliver kroerne ofte centrer for denne friere handel, der o. 1640 havde skabt et korps af omrejsende, ofte upopulære købmænd; spændende bliver det, når der antydes linjer fra disse handlende over til de religiøse oprørere (independenterne), der netop nu slår igennem.

Mere naturligt føles vel et afsnit (på 100 s.) om priserne på landbrugsprodukter, om landbrugets afkastning og om dets afgifter. Hovedlinjen ligger helt klar, hvad prisudviklingen angår; der er fra o. 1500 en langvarig, til tider stærk stigning i prisniveauet, stærkere for landbrugsvarerne end for andre varer; forfatteren (Peter Bowden) vil ikke alene forklare denne inflation ved møntforringelse eller ved den øgede tilførsel af ædle metaller fra Latinamerika, men går ud fra, at en befolkningsforøgelse 1450–1650 på 75–100 % ligger bag; det statistiske grundlag herfor er dog åbenbart meget spinkelt. Givet er det

imidlertid, at lønningerne for landbrugsarbejderne stiger mindre end priserne på landbrugsvarer. Afsnittet er fyldt med tanker og oplysninger, der ikke letter overblikket; men der er mange æggende iagttagelser. Den konklusion, der afslutter afsnittet, trækker først og fremmest jordejernes stilling op, og den forbedredes afgørende i tiden 1580–1620 (og tildels også i årene derefter) på bekostning af lønmodtagerne såvelsom af fæstebønderne.

Bindets sidste store afsnit omhandler bygningerne; de er først delt mellem England og Wales; det engelske er stærkt leddet efter befolkningens forskellige klasser (højadel, gentry, sognepræster, bønder, håndværkere og landarbejdere); det fremmer ikke det kronologiske overblik. Det er logisk, at slotte og herregårde tages med, og forfatteren vil rigtigt se på dem som sociale snarere end som arkitektoniske produkter, og finder, at han netop må begynde ved samfundets øverste lag, om ikke for andet, så fordi ideerne om komfort og bekvemmelighed netop i denne periode siver hurtigere ned i befolkningen end på noget tidligere tidspunkt. Om præsteboligerne virkelig har fortjent et særskilt kapitel, kan vist betvivles – sognepræsternes økonomiske forhold var meget varierende – men disse boliger er de bedst belyste i landsbyen og får derved en nøglestilling – og det er da også et argument. Udviklingen i Wales belyses samlet i kronologisk fremstilling. Der er mange snit og tegninger i disse bygningsafsnit, som formentlig vil kunne glæde de specielt interesserede; de hjælper til ved gennemlæsningen af disse ikke altid let fordøjelige kapitler, hvori der dog nu og da ses gnister, som når det under skildringen af de store huses (slottenes) udvikling påpeges, at der fra o. 1575 sker en revolutionær ændring i bygningsindretningen med indførelsen af en halvkælderetage (semi-basement), hvortil tjener-skabet relegeres, og fra hvis halvmørke dets fåtallige efterfølgere først i vor tid er dukket frem.

Ofte tales der nu til dags om at sætte mennesket i centrum, og The British Agricultural Society stiftedes for at bringe alle dem sammen, der var interesseret i agerbruget som en på en gang levende og samtidig en historisk proces; her skulle den praktiske landmand kunne mødes i fælles interesse med de lærde forskere. Man kunne have tænkt sig, at en sådan forsamlings intentioner kunne have beåndet det anmeldte produkt, så det fik et sådant menneskeligt præg. Det forekommer ikke anmelderen, at mennesket er kommet ind her som midtpunkt. Der savnes et centralt afsnit om landsbyerne i de forskellige former med deres vedtægter og liv i det daglige; der er også kun spredte oplysninger om fæsteforholdene og jorddyrkernes forhold i det hele til jordejerne, og der er, når det nu engang er *landets* beboere i forskellige afskygninger, der skildres, for lidt om landbefolkningens bierhverv (det s. 425–29 forekommer ikke fyldestgørende, og det andetsteds anførte – se registeret – heller ikke). Måske er det emner, der er henlagt til bindene forud for bind IV.

Det var anmelderens tanke ved at få dette store værk frem til anmeldelse i tidsskriftet her, at det måske kunne blive inspirerende for danske, der arbejder med tilsvarende emner. Det kan det også på mange måder blive i det mere detaljerede, men ikke i sin hovedopbygning, hvor værket i for høj grad er blevet

en samling af handlinger, der nok støtter sig til hinanden, men som ikke er blevet nogen samlet helhed. Det skal blive interessant at følge den videre udvikling af dette store projekt, der ikke i det foreliggende bind har opfyldt anmelderens måske for højt spændte forventninger.

C. Rise Hansen

Træskoslaget ved Køge

E. O. A. HEDEGAARD: KRIGEN PÅ SJÆLLAND 1807. *Poul A. Andersens forlag, Helsingør 1970. 158 s. med mange billeder og 3 kortskitser. 40 kr. plus moms.*

Det skal indrømmes, at det er et bedrøveligt kapitel i Danmarks krigshistorie, den energiske forfatter, premierløjtnant Hedegaard har besluttet at tage op. Han har ikke villet fortælle historien om Københavns belejring endnu engang, og det forstår man så godt, når man tænker på den udførlige litteratur herom. Han har i stedet for koncentreret sig om de begivenheder, der udspillede sig på Sjælland i forbindelse med belejringen, det vil sige de sjællandske landeværnsbataljoners kamp mod dele af den engelske besættelsesmagt i august 1807.

De sjællandske krigsbegivenheder har været fortalt før, især af J. von Ræder og H. J. Blom, begge officerer. Deres skildringer udkom i 1845 i den anførte rækkefølge. Siden er de samme begivenheder blevet aktmæssigt belyst gennem C. Th. Sørensens kildesamling: Meddelelser fra Krigsarkiverne, bindene II–III, Kbh. 1885–88. Andet primært arkivstof har også kunnet drages ind i skildringen, således at forudsætningerne for en revideret fremstilling af handlingsforløbet må siges at have været tilstede.

Der er også kommet en relativ fyldig skildring ud af det. Men det forekommer rigtignok anmelderen, at det mest er udenomsstoffet, der optager pladsen. Der er således en forholdsvis lang biografi af det sjællandske forsvars leder, general Castenschiold, der egentlig forekommer ret irrelevant i denne sammenhæng. Den kunne have været kogt ned til, at Castenschiold var uegnet til sin kommando, da han var for gammel (72 år), uerfaren i felten og ensidig i sin uddannelse (kavalleriofficer). Men det gør Hedegaard ikke, for Castenschiold er i forfatterens øjne blevet en slags helt. Til gengæld må generalens energiske medarbejder generalmajor Oxholm nøjes med en biografi, der er indskrænket til en billedtekst.

Som rimeligt er, lægges der op til en skildring af landeværnets udvikling fra dets oprettelse den 19. jan. 1801. Herunder falder der indledningsvis (s. 38) nogle højst besynderlige bemærkninger om dansk hærvesen, som synes at antyde, at den fremadskridende fordanskning af hæren i slutningen af 1700-årene helt er gået forfatteren forbi. Der indførtes som bekendt dansk kommandosprog allerede i 1772. Dette er dog mindre mærkværdigt, når der i noterne henvises til et værk af A. Larsen om Kalmarkrigen fra 1889. Må det være tilladt i ste-